

SOSESKE ZIDANICE V VZHODNI BELI KRAJINI

Jože Dular

O *soseskih zidanicah*, ki jih v Beli krajini imenujejo tudi *cerkvene* ali *vasne zidanice* oziroma *hise*, je že leta 1912 pisal Janko Lokar v svoji razpravi o Belokranjski hiši.¹ Leta 1940 jih je Sergij Vilfan omenil v svojem Očrtu slovenskega pravnega narodopisja,² kasneje pa še v članku Naše lesene listine,³ kjer je izrazil željo, da bi bilo treba te zidanice in njihovo funkcijo tako z etnografskega kot narodopisno pravnega stališča natančneje raziskati. Tega dela pa se je že leta 1938 lotil Josip Zontar, ki je v želji, da zbere čimveč slovenskih pravnih starin, razposlal nekaj sto vprašalnih pol, na katerih je prejel tudi nekaj podatkov o soseskih (cerkvenih) hisih v Beli krajini.⁴ Ti podatki, včasih precej skopi, so se nanašali na nekatere kraje adlešičke, dragatuške, podzemeljske in metliške župnije, medtem ko iz ostalih devetih (Zontar govori samo o štirih) belokranjskih župnij ni prejel podatkov.

Mnoge od belokranjskih soseskih zidanic, ki so v glavnem obstajale pri podružnih cerkvah, pa so s svojim delom že v prejšnjem stoletju prenehale, zlasti ko je v letih 1880—1890 trtna uš uničila skoraj vse belokranjske vinograde. Tako poroča adlešički župnik Ivan Šašelj, da so od starih soseskih hisov, ki so bili v njegovi fari, prenehali obstajati v Tribučah leta 1887, v Dolenjcih 1889, v Bednju 1890, medtem je his v Adlešičih delal oziroma izposojal vino do leta 1892.⁵

V splošnem je v Beli krajini mnogo soseskih zidanic in hisov prenehalo delati med leti 1880—1890 (npr. v okolici Dragatuša in Gribelj) in tudi Janko Lokar piše leta 1912 v že omenjeni razpravi, da so belokranjske cerkvene zidanice v njegovem času v glavnem že izginile. To bo tudi držalo skoraj za vso Belo krajino, razen za njen vzhodni del, kjer so se te zidanice pod nazivom cerkvena, soseska ali vasna zidanica oziroma kevder obdržale vse do zadnje vojne in delajo marsikje, sicer v nekoliko spremenjenih pogojih, še dandanes.

¹ Janko Lokar, Belokranjska hiša, Carniola III, 1912, str. 18—19.

² Sergij Vilfan, Očrt slovenskega pravnega narodopisja, Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, str. 245—246.

³ Sergij Vilfan, Naše lesene listine, Slovenčev koledar 1945, str. 108.

⁴ Josip Zontar, Soseskine (cerkveni) »hise« v Beli krajini, Slovenski etnograf X, 1957, str. 77—79.

⁵ Josip Zontar, glej opombo št. 4.

Vzrok, da so nekatere zidanice oziroma hisi prenehali z izposojanjem vina, je bila včasih tudi toča, ki je na primer maja 1892 uničila vse vinograde v okolici Adlešič in zato ljudje jeseni niso mogli vrniti izposojenega vina. Tako je adlešički his ostal brez pijače in je prenehal delati. Ponekod je soseske zidanice uničil požar (na Krasincu leta 1890) ali pa so jih zatrle previsoke obresti za izposojeno vino, ki so tistemu, ki si je čez leto veliko izposojal, pobrale včasih jeseni ves pridelek. To pa je pri nekaterih ljudeh zbudilo odpor in so sosesko zidanico opustili (npr. v Dragomlji vasi pri Metliki leta 1907).

Kdaj so v Beli krajini nastale soseske zidanice, ki imajo svoje paralele verjetno tudi na Notranjskem in na Krasu, se iz dosedanjih virov ne da ugotoviti. Žontar jih postavlja v 17. stoletje, hkrati pa pripominja, da so obstajale le pri podružnih cerkvah. To pač drži, kajti če jih zasledimo tudi pri farnih cerkvah (npr. v Adlešičih, na Radovici in na Suhorju) moramo vedeti, da so bile te cerkve nekoč podružnice belokranjskih prafar in so se šele kasneje iz njih izločile kot samostojne fare (adlešička leta 1789 iz podzemeljske, radoviška 1854 iz metliške, in suhorska 1855 prav tako iz metliške). Vsi ti kraji so torej imeli svoje cerkvene zidanice oziroma hise že pred ustanovitvijo fare.

Cerkvene zidanice — zanje je značilno, da so zidane iz kamnja, medtem ko so hisi leseni — pravzaprav niso bile last cerkve, kot piše Lokar, temveč vaške skupnosti, soseske, ki je tudi posamezne stavbe upravljala. V njih so hranili nabrano vino in žito, oboje pa so posojali vaščanom in ob vrnitvi dolga pobirali v naravi vinske in žitne obresti. Poslovanje v zidanici sta vodila dva moža, cerkvenaša, kot ju imenuje Lokar. O tem piše: »Godi se jim pri tem poslu (to je oskrbovanju) navadno zelo dobro, ker ne dajejo večinoma nobenih računov in pijejo cerkveno vino, kakor bi bilo njihovo. Cerkvena zidanica ni skoro nikdar brez vina. Komur ga zmanjka — na spomlad ga zmanjka večini belokranjskih vinogradnikov, — si ga gre izposojevati v cerkveno zidanico. Posojajo ga na »rovaš« ... Pri tem zelo odirajo. Posojajo na 50 %. Ako si izposodiš en »ferkelj« ali en baril, moraš vrniti poldrug »ferkelj«, poldrug baril. Seveda gledajo tudi dolžniki, da vračajo s »primerno robo«. V denarju plačujejo dolg redkokdaj, dasi vino tudi prodajajo v cerkvenih zidanicah, npr. za praznike.«⁶

Kot rečeno so se soseske zidanice najdlje obdržale v vzhodni Beli krajini. Pričujoči zapis o teh zidanicah se žal ne more opirati na tak starejši arhivski material — sicer pa so spočetka v zidanicah uporabljali le lesene rovaše — saj je ohranjenih samo nekaj zapiskov, od katerih sega najstarejši komaj v leto 1907.⁷ Tako so prišli v poštev v glavnem le ustni viri, ki pa bodo za tistega, ki se bo kdaj ukvarjal s to stranjo pravnega narodopisja in gospodarske zgodovine, vsaj do neke mere morda zanimivi in porabni.

⁶ Janko Lokar, glej opombo št. 1.

⁷ Božakovo, Cerkvni računi (za leta 1907—1959); Računska knjiga za sosesko Lokvica (za leta 1918—1929).



Napis na soseskem keldru (na ometu) na Radovici. Risba Mladena Brancelj.



Napis na soseskem keldru (na ometu) v Bojanji vasi iz leta 1873.
Risba Mladena Brancelj

Soseske zidanice v okolici Metlike. V vzhodni Beli krajini, to je v okolici Metlike, lahko ugotovimo 17 soseskih zidanic, od katerih je bila mestu najbližja komaj poldrug kilometer oddaljena soseska zidanica v Rosalnicah, najbolj oddaljena (9 km od Metlike) pa zidanica na Krašnjem vrhu nad Radovico. V tem krogu so imele soseske zidanice še naslednje vasi: Bereča vas, Bojanja vas, Boldraž, Božakovo, Bušinja vas, Dragomlja vas, Drašiči, Dobravice, Grabrovec, Krivoški vrh, Lokvica, Radovica, Slamna vas, Suhor in Vidošiči. Pri tem je zanimivo, da sta v dveh vaseh farni cerkvi (Radovica in Suhor), druge vasi imajo podružnice, tri vasi (Bereča vas, Boldraž in Dragomlja vas) pa nimajo cerkve in so bile tu soseske zidanice osnovane šele v preteklem stoletju pod vplivom sosednjih vasi.

Navadno so soseske zajemale eno samo vas, nekatere pa tudi več sosednjih vasi ali zaselkov. Tako sta bila v sosesko Božakovo vključena tudi Zelebej in Rakovec, soseska Drašiči je zajela še Krmačino, soseska Vidošiči pa Zelezničke. Soseska Krivoški vrh je obsegala Črešnjevce, Cerovec in Hrib, soseska Dobravice pa poleg Gornjih in Dolnjih Dobravic še Giršiče in Krivoglavice. Tudi soseski Lokvica in Rosalnice sta vključevali nekaj sosednjih vasi, prva Dolenjo Lokvico in Trnovec, druga pa Čurile, Radoviče in Svržake.⁸

Člani soseskih zidanic. Število članov oziroma gospodarstev, ki jih je vključevala posamezna soseska, je bilo zelo različno, ne glede nato, da se je število v posameznih soseskah spreminjalo, ker so se nekatera posestva združila ali propadla. Ljudje so namreč ponekod pomrli ali pa so zemljo prodali in se izselili v Ameriko ali kam drugam. Tako se je na primer soseska Grabrovec od nekdanjih 73 hiš skrčila na 45 hiš. Bolj zanimivo pa je, da so nekatere soseske vključevale vse vaščane, druge samo tiste, ki so imeli vinograde, tretja pa le kmete, medtem ko so se bajtarjev in dninarjev branili.

Prikupnina k soseski. Če si je tujec kupil v vasi posestvo ali se je tja priženil, je moral plačati *prikupnino*, ki so jo običajno pobirali v vinu, pa tudi v denarju. Prikupnina je bila v posameznih soseskah različna; znašala je pol vedra ali vedro vina, v novejših časih 15 do 30 litrov vina. Na Grabrovcu je na primer tak prišlek plačal lodrico (= pol vedra) vina in 5 goldinarjev. Prikupnina na Božakovem je

⁸ Glavne, spodaj porabljene ustne vire za soseske zidanice v okolici Metlike so dali: Martin Videtič, Bereča vas 33; Jože Gršič, Bojanja vas 11; Anton Skof, Boldraž 5; Jože Kozjan, Božakovo 12; Ivan Zlogar, Bušinja vas 11; Jože Tajčman, Bušinja vas 30; Anton Zugelj, Dobravice 14; Martin Stariha, Dragomlja vas 8; Ivan Kostelec, Drašiči 5; Anton Crnugelj, Grabrovec 36; Matija Skala, Krivoški vrh 3; Anton Muc, Gor. Lokvica 10; Franc Kraševce, Gor. Lokvica 14; Janez Bajuk, Radovica 70; Anton Tajčman, Čurili; Anton Pezdirc, Slamna vas 3; Anton Zeljko, Gor. Suhor; Jože Plesec, Zeleznički 3. Glej še Drago Vončina (zbral), Domoznanska snov Bele krajine, Crnomelj 1941, str. 31, podatki v soseski v Drašičih (ciklostirano).

leta 1907 znašala 10 kron, 1909 20 kron, 1937 pa 1000 dinarjev. Spet drugače je bilo na Lokvici, kjer so, kot je razvidno iz računske knjige, leta 1922 zahtevali za prikup k soseski 50 kron (jugoslovanske veljave), leta 1925 pa 100 dinarjev. Višino prikupnine so navadno določili *prikupljenci*, to je tisti, ki so se v prejšnjih letih sami prikupili v sosesko. Splošno pravilo pa je bilo, da so revnemu prikupnino znižali.

Nasprotno pa so navadno tistemu, ki se je bil priženil v vas, a se je branil pristopiti v sosesko, kasneje prikupnino zvišali. Na Dobravicah bi prikupljenec prvo leto plačal 5 goldinarjev, naslednje leto pa je moral odšteti 6 goldinarjev. Če pa se je le branil plačati prikupnino, ga je soseska izločila iz svoje srede in mu vaščani niti v nesreči niso pomagali.⁹

Če je *domači sin* po očetovi smrti prevzel posestvo, ni plačal nič prikupnine, ker je bil »domorodec«. Izjema je bila na Dobravicah, kjer je vsak vaščan — član soseske, ki se je ženil, moral soseski plačati 5 goldinarjev. Prav tako so morali odriniti prikupnino ženini v soseskah Drašiči in Vidošiči. Vendar je bila tu prikupnina za domorodce nižja kot za tujce. Dekleta, ki so se od drugod pridožila v sosesko, niso plačala prikupnine.

Prav poseben *vaški statut* pa je imela soseska Radovica, ki je ob svoji ustanovitvi štela 54 hiš. Kasneje je število gospodarstev naraslo (leta 1937 je bilo na Radovici 79 hiš), vendar so bili člani soseske samo gospodarji prvotnih 54 hiš. Ti so upravljali s soseskim keldrom in tudi imeli pravico do brezplačne paše na vaških gmajnah in pašincih. Če so hoteli tam pasti drugi vaščani, so morali soseski plačati letni prispevek v denarju, ki je med obema vojnama znašal okoli 50 dinarjev. Zato se je tudi v vasi govorilo o hišah, ki so imele pravico do štiriinpetdesetinke. V dolgih desetletjih pa se je nekaj hiš s to staro vaško pravico združilo, tako da so nekatere hiše imele pravico do dveh štiriinpetdesetink.

Člani te soseske tudi niso poznali prikupnine. Če se je kdo, čeprav tujec, priženil k hiši, ki je imela pravico do štiriinpetdesetinke, si je z ženitvijo pridobil vse pravice, ki so jih imeli drugi člani te soseske.

Soseska zemlja. Iz gornjega je razvidno, da soseske niso imele v svoji lasti samo vaške zidanice, marveč tudi tu in tam posamezne *kose zemlje*, ki so jih člani soseske skupno uživali oziroma koristili. Te parcele dostikrat niso bile velike in so jih sestavljali slabi *pašinci*, *grive*, *gmajne*, svet okoli zidanice ali cerkve in *vaški kali*. Nekatere soseske so imele tudi skupno *lozo*, *trtje* ali *njivo*, od česar pa so imele že nekoliko več dobička. Tako je na primer soseska Dragomlja vas leta 1922 nekemu trgovcu prodala za 25.000 dinarjev (100.000 kron) hrastine in denar porabila za nabavo gasilne brizgalne. Sicer pa so les prodajali na javni dražbi in prav tako košnjo na soseskem senokošu. Tudi druge soseske

⁹ Tako so na primer v Bušnji vasi zagrozili takemu, ki ni hotel pristopiti v sosesko: »Če si ti bo vol strl nogo, ti ne bomo nič pomagali, in če boš gorel, ti ne bomo gasili!«

(Bereča vas, Slamna vas) so posekan les prodale na dražbi in enako tudi blato iz vaških kalov, ki so ga rabili za gnojenje njiv in trtij. Tudi Lokvičani, ki so na svoji soseski oziroma cerkveni njivi sadili koruzo in kasneje deteljo, so oboje prodali na dražbi, in sicer kar na rastilu.

Soseske zidanice. Glavna nepremičnina soseske je bil seveda his oziroma zidanica. Prvotni *cerkveni* oziroma *sosedski hisi* ali *hrami* so kmalu izginili. Danes stoji nekdanji cerkveni his le še v Vidošičih; je pa nekoliko predelan in služi novemu lastniku za senik in drvarnico. Na Dobravica^h je cerkveni his pogorel leta 1943, leto kasneje pa je razpadel zapuščen soseski hram na Krivoškem vrhu. Na Boldražu pa starejši ljudje tudi še pomnijo »leseni sosedski hišček«.

Lesene stavbe so izpodrinile zidane in te so se imenoval *cerkvena*, *sosedska*, *vasna zidanica* ali *hiša*, ponekod tudi *sosedski kelder* ali *keuder*. Ohranjena sta dva napisa na ometu: »Soseskin Kelder Radovica 1861« in »Soseski keldr 1873«¹⁰ iz Bojanje vasi. Na božakovski cerkveni hiši ali sosedski kleti je nad vhodom v kamnito preklado vsekán napis »Občinsko zberališče 1852«.

Soseske zidanice so bile vse do zadnjega časa pokrite s slamo. Nekatere stavbe so prav preproste in imajo samo klet in podstrešje, drugod pa je zraven prizidana soba za vaše sestanke ali shramba za orodje. Nekatere zidanice imajo v nadstropju vežo in sobo (Tri fare, Bojanja vas, Bereča vas) ali pa je gornji del celo spremenjen v stanovanje (Drašiči, Božakovo).

Posodje v zidanici. Posodje v teh zidanicah je bilo skoraj povsod enako. Še v začetku našega stoletja so bili za te kleti značilni dolgi sodi, *vozevnice*, na gosto obite z brezovimi obroči. Te obroče so doma izdelovali Kočevarji in jih potem prodajali na sejmu v Metliki. Manjše sode so imenovali *lajte* oziroma *lajtičke*. Če soseska sama ni imela dovolj sodov, so si jih pri velikem vinskem prometu izposodili tudi pri vaščanih. Promet pa je bil včasih kar precejšen, saj je bilo v nekaterih zidanicah jeseni po 50, 60 pa tudi do 100 hektov vina.

Manjše posode so bili *polóvnjaki*, ki so držali po 5 do 8 veder, *lo-dríce* (10 do 20 firklov), *présike*, to so sodi, ki so imeli na vrhu dog vrata, zaprte *brente* in *barili*. Odprte posode so bile *vedro* (25 do 26 firklov), *polvédrnik* (15 firklov) in *kèbli* oziroma *kèblíce*. Vedro je imelo na zunanji strani dva železna ročaja, na notranji strani pa je bila včasih na steno pritrjena železna palica. Na njej so bili urezani zobje — za vsak firkel en zob — in tako je vedro služilo za mero pri izdajanju ali vračanju vina. Zanimivi so bili polvedrniki, ki so imeli na gornjem koncu »brke«, to je: dve nasproti si ležeči dogi sta imeli zarezan majhen

¹⁰ Obakrat se l v besedi *kelder* izgovarja velarno (prav tako v besedi *pól-druga* oziroma *púldruga*), kar je jezikovna posebnost nekaterih vasi v tem skrajnem kotu slovenskega ozemlja.

jarek, čez katerega se je moralo pocediti vino v dokaz, da je mera pijače zvrhana. Vse te posode so bile lesene in so z njimi jeseni pri dolžnikih pobirali vino.

Posode, s katerimi so pijačo merili oziroma izposojali, so bile *firkel* (mazáma, bokal), *polič* in *maseljč*.¹¹ Te votle mere so bile nekoč bakrene in cinaste, v zadnjem času pa so že uporabljali pločevinaste *litrške mere*. Te mere, ki so imele ročo in nosec, so držale po 5 litrov, 1 liter in pol litra. Na gornjem robu je bil včasih prilotan košček svinca z uradnim pečatom. Po prvi svetovni vojni so si ponekod (npr. v Drašičih) omislili lončene firkle, vendar te posode pri pivcih niso bile priljubljene, ker niso imele točne mere.¹²

V zidanicah, kjer so poleg vina izposojali tudi *žito* (Bereča vas, Bušinja vas, Dobravice, Dragomlja vas) so bile poleg vinskega orodja tudi *skrinje za žito* oziroma *prédali* ali *feršlôge* (nem. Verschlag), kamor so spravljali koruzo, pšenico ali proso. Merili pa so žito s *kupljénikom* (mernikom) in *firklom*.¹³

Šekutorji (cekmeštri). Vse to premoženje je moral nekdo varovati in zanj skrbeti. Zato so člani soseske (vsako hišo je na glavnem letnem sestanku zastopal en član) izmed sebe izvolili dva moža (včasih tudi tri), ki sta upravljala s skupnim premoženjem, izdajala in pobirala vino oziroma žito, sklicevala ljudi na sestanke, na skupno delo itd. Imenovala sta se *cégmeštra* (Grabrovec), *cékmeštra* (Dragomlja vas, Suhor, Dobravice, Krivoški vrh), *čézmeštra* (Bereča vas, Bušinja vas). Prav na vzhodni meji Bele krajine so poznali *šekutorja*¹⁴ (Radovica, Krašnji vrh, Vidošiči, Drašiči, Božakovo, Bojanja vas, Boldraž, Slamna vas, Rosalnice). Na Lokvici so uporabljali obe imeni: šekutor in čezmešter.

Po krajši ali daljši dobi opravljanja svoje službe sta se imenovala *starejši* in *mlajši*, *stari* in *mladi*, *prvi* in *drugi* šekutor ali cekmešter. Izbirali so ju z glasovanjem, to je, volili so ju »na glase«, in sicer za eno leto. Le redkokje so ju volili za dve ali celo za tri leta. Ponavadi se nista izmenjala oba šekutorja hkrati, temveč je moral eden ostati, da je vpeljal v delo novo izvoljenega šekutorja.

Izjeme v tem ustaljenem poslovanju, ki je značilno skoraj za vso Belo krajino (le da so drugod šekutorje imenovali ključarje, cerkvenaše, cerkvenjake ipd.) so bile soseske Krivoški vrh, Božakovo in Rosalnice. Te soseske so volile po tri može za dobo treh let. Na Krivoškem vrhu

¹¹ Mere teh posod v spominu pripovedovalcev variirajo. Naj tu omenimo točnejše, uradne mere: 1 polovnjak = 5 velikih veder = 10 malih veder = 282,25 l; 1 veliko vedro = 2 mali vedri = 40 bokalov (firklov) = 56,6 l; 1 bokal = 2 poliča = 4 maseljci = 1,41 l; 1 maseljč 0,35 l.

¹² Pločevinaste mere je v zadnjem času izdeloval metliški klepar Žiga Hanzel, lončene pa gradaški lončar Franc Graf.

¹³ Uradne mere za žito so bile: 1 mernik = 30,74 l, pol mernika = 15,37 l, četrtina = 7,69 l, bokal (firkel) = 1,92 l, polič (pol firkla) = 0,96 l.

¹⁴ Šekutor (eksekutor) = izvrševalec je na primer v Bušnji vasi, kjer so poznali čezmeštra, pomenil davčnega izterjevalca, birača.

(cerkven hram je prenehal z delom že pred prvo svetovno vojno) so jih imenovali *starejši*, *srednji* in *majši* cekmešter. Na Božakovem so namesto nekdanjih šekutorjev vodili poslovanje v cerkveni hiši *predsednik*, *blagajnik* in *kletar*, v Rosalnicah pa je kletarja že izpodrinil *tajnik*. Te funkcije v obeh zadnjih soseskih zidanicah pa kažejo že na najmlajšo obliko tega upravljanja, saj so vaščani za to novo poimenovanje nekdanjih šekutorjev našli vzorec v odborih narodnih čitalnic in drugih sorodnih društvih.

Šekutorji (cekmeštri) so ob izvolitvi dobili ključne soseske zidanice; navadno sta bila dva ključa in je vsak šekutor imel po enega, tako da drug brez drugega ni mogel odpreti zidanice. Ponekod je imel tudi oba ključa starejši šekutor, zlasti če je to funkcijo opravljal že vrsto let in so mu vaščani zaupali. Obenem je hranil tudi soseski denar, kolikor ga niso nekatere soseske oddajale v Prvo dolensko hranilnico in posojilnico v Metliki (ustanovljena leta 1874) ali v rajfajznovko na Suhorju.

Šekutorja sta posojala vino na *póldrugo* ali *púldrugo* (Radovica, Bojanja vas, Slamna vas), na *púdrgo* (Bereča vas, Dragomlja vas, Suhor, Krivoški vrh) ali na *podržíjo* (Drašiči, Vidošiči, Božakovo), to se pravi: za vsak izposojeni firkel vina je moral dolžnik jeseni vrniti poldrugi firkel *púdrščine*, to je mošta. Vse izposojeno vino sta šekutorja zarezala na leseni rovaš.

Člani soseske so si izposojali vino zlasti ob košnji, žetvi in mlatvi, pili pa so ga tudi v zidnici, zlasti ko so se ob nedeljskih popoldnevih možaki zbirali na razgovor. Tudi takrat so ga pili »na róvaš«.

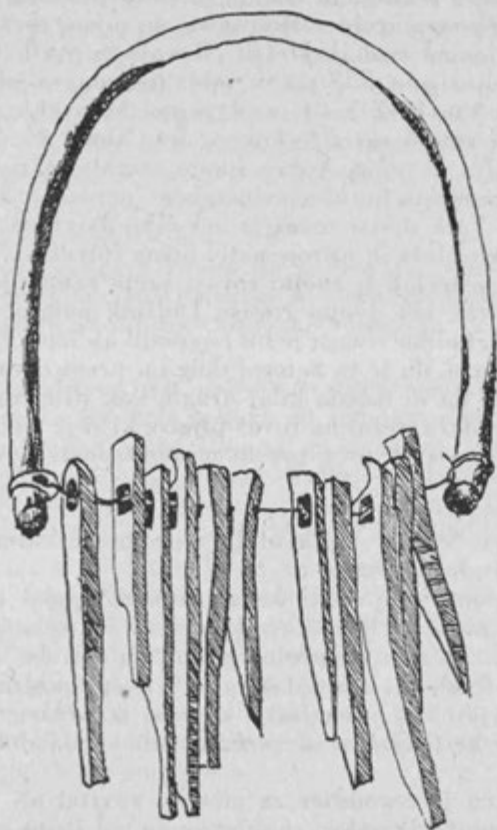
R o v a š i. O rovaših je bilo pri nas že nekajkrat pisano. V Istri in na Primorskem so poznali *glasovalni* (pri županskih pravadah) in *volilni rovaš* (pri volitvah župana). V našem primeru pa pridejo v poštev samo *obračunski rovaši*.¹⁵

V belokranjskih soseskih zidanicah sta poznana *dvodelni* (razklan) in *enoini* (nerazklan) rovaš. O prvem piše Lokar: »Posojajo na rovaš, to se pravi: Cerkvenaši imajo v zidnici pripravljenih vedno nekoliko palic. Ako pride kdo prvič po vino na posodo, razkolje cerkvenaš paličico na dva dela. Polovico obdrži sam v zidnici, polovico da dolžniku na dom. Na obe polovici naredi toliko zarez, kolikor 'ferkljev' si izposodi kdo. Na svojo polovico zapiše ime dolžnikovo ali si ga zapomni s kakim znamenjem. V zidnici ostale polovice zveže in jih obesi na steno. Če ima kdo izposojeno vino in si hoče izposoditi iznova, mora prinesiti s seboj svojo polovico palice, da napravi cerkvenaš nove zareze. Kadar je dolg

¹⁵ O rovaših so pri nas v glavnem pisali: Janko Lokar, glej opombo št. 1; Josip Zontar, *Rovaši*, Mladika 1940, str. 310–311; Jožef Grašič, *O rovaših in sramotilnih stebrih v Istri*, Mladika 1940, str. 419–420; Leopold Stanek, *Se o rovaših*, Mladika 1940, str. 333–334; Sergij Vilfan, *Naše lesene listine*, Slovenčev koledar 1945, str. 106–110; Isti, *Pravna zgodovina Slovencev*, 1961, str. 191, 212, 219, 245, 300.

poravnan, uničijo obe polovici palice, oziroma dasta cerkvenaša svojo dolžniku.¹⁶

V vzhodni Beli krajini te vrste rovašev, ki so sestavljeni iz matice in izkolka, ne poznajo. Pač pa so uporabljali *enojne rovaše*. To so bili leskovi, pa tudi kostanjevi ali hrastovi, navadno poldrug pedenj dolgi



Rovaši soseske Lokoica (vas Trnovec)

količki, ploščati, urezani na štiri ogle. Narezal jih je šekutor (Drašiči, Slamna vas), v nekaterih soseskah pa si jih je naredil vsak član sam (Lokvica), to pa zato, da je že od daleč spoznal svoj rovaš. Na gornjem koncu je bila izsekana ali zvrtna luknja, skozi katero je šekutor vse rovaše nabral na močan srobot, tudi vrstico ali žico, ter oba konca te vezi pritrdil na *leskov lok*, *locenj*, da se mu rovaši niso razgubili, in jih obesil na steno. Nad luknjo je vsak količek imel *svoje znamenje*, obi-

¹⁶ Glej opombo št. 1.

čajno *hišno številko*, izrezano v rimskih številkah, katere je bilo lažje izrezati kot arabske, ki pa so tudi zastopane na rovaših. Pri tem je marsikateri gospodar rimske številke zamešal, vendar je seštevek vseh znamenj dal pravo hišno številko (npr. IIIIVX = 19, IVXX = 26). Če pa na rovaših ni bilo števil, so bili količki zgoraj *različno prirezani ali zaobljeni*, da sta jih šekutor in lastnik hitro razpoznala.

V Belokranjskem muzeju v Metliki so ohranjeni rovaši iz Dragomlje vasi, Lokvice, Slamne vasi in Drašič. Rovaši iz prvih treh zidanic po prvi svetovni vojni niso bili več v rabi, pač pa so jih uporabljali v Drašičih vse do leta 1943, ko je med vojno poslovanje v zidnici prenehalo. Drašički rovaši so iz leskovega lesa, dolgi 16 do 20 cm, široki približno 1 cm. Na gornjem koncu imajo izžgane okrogle luknje, nad njimi pa so z mokrim tintnim svinčnikom napisane arabske številke posameznih hiš. Vsak deseti rovaš je nekoliko dvignjen in drugače prirezan, da je šekutor lažje in hitreje našel hišno številko.

Na splošno so terjali ti enojni rovaši večje zaupanje do šekutorjev oziroma cekmeštrov kot dvojni rovaši. Dolžnik namreč ni imel v roki nobenega dokaza, koliko vina si je bil izposodil ali izpil v zidnici. Moral je zaupati šekutorju, da je ta zarezal dolg na pravi rovaš, da je zarezal pravo količino in da ni morda kdaj drugič kak drug rovaš zamenjal z njegovim in mu tako zarezal na rovaš pijačo, ki si je sploh ni bil izposodil. Vendar kakih večjih preprirov in nesporazumov zavoljo tega v soseskah ni bilo.

Posojanje vina. Vinski dolg so šekutorji zarezovali na rovaš z *britvo* (nožem) ali *pipcem*.

Ce je kdo popil v drašički soseski zidnici polič vina, je šekutor napravil na rob rovaša z britvo kratko *zarezo* čez celo širino rovaša, za firkel pa še eno zarezo z nasprotne strani, da sta obe zarezi napravili *jarčiček*. Za pet firklov je zarezal šekutor jarčiček postrani, za deset firklov pa je prvi jarčiček prekrižal z drugim jarčičkom, tako da je napravil Andrejev križ. Enako so zaznamovali vinski dolg tudi v Vidošičih.

Na Grabrovcu je cegmešter za maselje zavrtal ali zapikal luknjo, za pol firkla je napravil vodoravno zarezo do pol širine rovaša, za firkel pa vodoravno zarezo (jarčiček) čez celo širino rovaša. V Dragomlji vasi so dolg na rovaše pisali z rimskimi številkami (1 firkel = I, 5 firklov = V, 10 firklov = X). Za 50 firklov je čežmešter rimsko deset prekrižal še z vodoravno črto, da je nastala nekaka zvezda.

Posojanje žita. Tudi žitne dolgove so pisali na *rovaše*. V Dragomlji vasi so baje na eno stran rovaša pisali dolg za vino, na drugo za žito. Kje in kako so v drugih zidnicah zaznamovali dolg za žito, ni ugotovljeno. Najbolj verjetno je, da so za žitni dolg uporabljali sicer enake, toda druge rovaše, da se vinski in žitni dolg nista mešala med sabo.

Z zbiranjem in posojanjem žita se niso ukvarjale vse zidanice. Danes niso v nobeni zidanici več ohranjeni prédali za žito, vendar je ugotovljeno, da so žito posojali na Dobravicah, v Bereči vasi, Bušinji vasi, Bojanji vasi in Vidošičih. Mogoče so žito zbirali še kje drugje, pa se tega ljudje danes ne spominjajo več. V Bušinji vasi so na primer nekako do leta 1880 v svojem kevdru posojali žito. Koruzo so izdajali o Jurjevem (24. aprila), proso julija in avgusta, pšenico pa v jeseni, pač takrat, ko je bil čas setve. Vaščani so si izposojali žito zlasti tedaj, če jim je letino potolkla toča. Merili so s *firkli* in *kupljeniki* (merniki), vračali pa so vse na *púdrgo*. Ko je po letu 1880 pričela trtna uš uničevati vinograde, so po opuščenih trtjih sejali več žita. Tega je bilo kmalu dovolj in je tako posojanje žita v soseskem kevdru počasi prenehalo. — Nasprotno pa so v Vidošičih prav v tem času pričeli zbirati in posojati koruzo, ki so jo ljudje posadili po uničenih vinogradih.

Tudi v drugih soseskih zidanicah je bilo podobno poslovanje. Večina teh žitnih posojilnic je prenehala že konec prejšnjega stoletja, zadnje pa so se obdržale še do prve svetovne vojne.¹⁷

Posojanje denarja. Nekaterе soseske so svojim članom *posojale tudi denar*, vendar šele nekako od začetka našega stoletja, ko so za to poslovanje uvedli knjige. Posojali so v nujnih primerih, predvsem v nesrečah, v glavnem brez obresti. V Bojanji vasi so zahtevali 5 % obresti, v Bušinji vasi pa so bile obresti zelo visoke (menda na *púdrgo*), zato so to posojanje kmalu opustili. Tudi v Dragomlji vasi so posojali denar, pri tem pa некоč sklenili, da mora vsak član soseske imeti pri vaški skupnosti vsaj 10 goldinarjev dolga, od katerega so seveda tekle obresti. Če si je na primer nekdo izposodil 30 goldinarjev, jih je ob letu smel vrniti le 20, od ostalih 10 goldinarjev pa so tekle obresti, in sicer je 10 goldinarjev dalo letno 50 krajcarjev obresti. Po svoje originalni pa so bili na Grabrovcu, kjer so obresti navadno znašale 12 %, to pa zato, da je bilo lažje računati. Za izposojenih 100 kron, je dolžnik plačal letno 12 kron obresti, to je vsak mesec eno krono.

Vračanje vina. Vino so dolžniki vračali *kmalu po trgatvi*, ko je mošt še vrel, šumel, in je bil torej še sladek, neučiščen. Takrat, ko so bili vsi sodi polni, ga je kmet še najlažje utrpel. Vračali so torej *mošt*,¹⁸ edino v Bojanji vasi in na Dobravicah niso pobirali mošta, temveč *vino*, in sicer šele po Martinjem, ko se je učistilo.

¹⁷ Na Dobravicah so zbirali žito še do druge svetovne vojne, vendar ne zato, da bi ga posojali. To je bila neke vrste žitna bera in je dal vsak po svoji volji, kolikor je hotel. Nabrano žito so prodali, denar pa porabili predvsem za popravilo cerkve.

¹⁸ Če ni bil mošt pobran do Martinjega, so se vaščani jezili in se branili dati vino. Ta dan je bil namreč do polnoči v sodih še mošt, po polnoči pa že vino! Zato tudi pravijo na Lokvici: »Na Martinje se mošt pokrade.«

V starih časih so vračali črn in bel mošt, kakršnega je pač kdo imel. Oboje so zmešali in so potem imeli v sodih lepo svetlo rdeče vino. Pozneje so pobirali samo bel mošt dobrih, žlahtnih trt. Vina samorodnic ni smelo biti vmes. Izjema je bila soseska Dobravice, kjer so do zadnjega pobirali belo in rdeče vino. Ta soseska pa leži že izven pravega vinorodnega območja.

Mošt sta pobirala šekutorja; eden od njiju si je obesil čez ramo rovaš ali pa nosil knjigo dolžnikov, če rovašev niso več uporabljali. Za nosače sta poiskala nekaj domačih fantov — v Bojanji vasi so se vrstili po hišnih številkah — ki so nosili na ramah lodrice, barile ali zaprte brente. Tako so pobirali mošt le po najbližji okolici. Če so kmetje imeli trtja v sosednjih goricah, so *zapregli vozove* in naložili nanje lajte in présike.¹⁹

Ko so prišli do zidanice, je šekutor poiskal dolžnikov rovaš in preštel dolg, to je število zarez na rovašu. Ko je bil mošt vrnjen, je vzel nož in dolg izrezal. Da je bil dolg izbrisan, je skrbel tudi dolžnik, ki je neredko opomnil šekutorja: »Pazi, da mi čisto izrežeš róvaš!«

Ce je bila zavoljo pozebe ali toče slaba letina, ljudem mošta tisto jesen ni bilo treba vračati. Dolg so *vrnili naslednje leto*, in sicer samo izposojeno količino in pudrščino za eno leto. Sicer pa je bilo običajno, da so tistemu, ki ni vrnil izposojenega vina in pudrščine, od obojega zaračunali novo pudrščino. Za izposojenih 20 firklov vina bi moral na primer dolžnik prvo leto vrniti 30 firklov, naslednje leto pa je dolg narasel že na 45 firklov ($20 + 10 = 30 + 15 = 45$ firklov). To *naraščanje pudrščine* je ljudi prisililo, da so vinski dolg redno vračali. Vendar se je včasih zgodilo, da sta šekutorja kmetu, ki je bil veliko dolžan, odnesla skoraj ves pridelek.²⁰

Kdor si ni vse leto izposodil nič vina, temu v nekaterih soseskah ni bilo jeseni treba dajati nič vina. Vendar to ni veljalo povsod. V Dragomlji vasi si je moral vsak član obvezno izposoditi ali pa v kleti izpiti določeno mero vina in zapitek vrniti s 50 % obrestmi. Na Boldražu je moral tudi tisti, ki si ni nič izposodil, jeseni plačati članarino v vinu, to se pravi, v zidanico je moral prispevati 5 firklov vina. Na Božakovem in v Vidošičih je ta članarina znašala 10 firklov. V Drašičih so imeli določeno še natančnejše. Članarino 5 firklov je moral plačati tudi tisti, ki si je izposodil manj kot 10 firklov. Tako je na primer za izposojenih 6 firklov vina moral jeseni vrniti 6 firklov izposojnine, 3 firkle obresti in še

¹⁹ Na Božakovem so navadno že prvo nedeljo po prešanju šli vsi trije šekutorji po mošt na Rakovec in v Repico. Naslednjo nedeljo so pobirali na Zelebeju, čez teden ob večerih pa po Božakovem. Na Rakovec, v Repico in na Zelebej so hodili z vozom, na katerega so dali dva, tri sode in tako pripeljali domov tudi do tisoč litrov mošta. Božakovci sami so prinašali svoj vinski dolg v klet kar v kebljih.

²⁰ Na Radovici je na primer neka vdova morala jeseni vrniti kar 800 litrov mošta. Pri tem je šekutorjema in pomagačema pripravila arnike (slanike), da so vrnjeni dolg in poldrugo pošteno zalili.

5 firklov članarine. Če pa si je vaščan izposodil 10 ali več firklov vina, je bil članarine oproščen.²¹

Sosesko *vino* so v glavnem *izdajali na púdrgo*, včasih pa so ga *prodajali* tudi nečlanom, vinskim trgovcem in krčmarjem, zlasti če so denar potrebovali za popravilo cerkve, za vzdrževanje potov in podobno.

Nosači, ki so pomagali pobirati in nositi mošt, za svoje delo navadno niso prejeli plačila. Pijače je bilo dovolj po hramih in zidanicah, pač pa so navadno pri šekutorju dobili večerjo. Včasih sta šekutorja na stroške soseske kupila nekaj kil mesa in so ga potem skupaj spekli in pojedli. Pred zadnjo vojno so ponekod nosačem tudi nekaj plačali.

Nasprotno pa *šekutorji* za to delo *niso bili plačani*, čeprav so s pobiranjem izgubili precej časa in so dostikrat tudi s svojo vprego prevržali nabrani mošt.

Vračanje žita in denarja. *Zito* so vračali po žetvi, seveda z obrestmi, ki jih je določila soseska. Splošno je veljalo, da so vračali na púdrgo, vendar so ponekod te obresti tudi znižali.

Izposojeni *denar* so dolžniki vračali navadno teden dni pred glavnim sestankom soseske. Najkasneje pa je moral biti dolg vrnjen dva dni pred sestankom, da sta šekutorja lahko v redu naredila obračun.

Sestanki soseske. Če je bilo potrebno, so se člani posameznih sosesk zbrali tudi večkrat na leto, zlasti če so morali skupaj odločiti o raznih večjih popravilih podružne cerkve ali zidanice, o večjih nujnih nakupih itd. Sicer pa je bil točno določen samo *glavni letni sestanek soseske*. Na ta dan so dali obračun, sprejemali nove člane, določali višino prikupnine, hkrati pa volili mežnarja in šekutorja oziroma cekmeštra. Samo na Grabrovcu so imeli točno določena dva letna sestanka: prvi je bil na velikonočni ponedeljek, drugi pa na martinsko nedeljo.

Glavni letni sestanek soseske, ki so ga preprosto imenovali *sosédska* ali *ráčun* (Bojanja vas, Boldraž, Božakovo, Lokvica, Radovica) je padel navadno na nedeljo, pa tudi na god podružničnega patrona. Tako je bil glavni sestanek na Suhorju na novo leto, na Krivoškem vrhu na tri kralje (6. januarja), v Bušnji vasi na prvo adventno nedeljo (konec novembra ali v začetku decembra), kasneje pa na novo leto ali tri kralje. Kmalu po novem letu so se sestali tudi v Rosalnicah, medtem ko so se v Slamni vasi in Bojanji vasi zbrali na Antonovo (17. januarja). Na Boldražu so imeli glavni obračun na Nežino (21. januarja), na Dobravicah na svečnico (2. februarja), v Vidošičih pa v nedeljo po sv. Poloni (9. februarja). Na Božakovem in v Drašičih je bila »sosedska« na belo nedeljo

²¹ Včasih je moral kdo z vinom plačati tudi kazen, ki mu jo je naložila soseska. V Bušnji vasi je bilo na primer na dan, ko so imeli v vasi žegnanje (na Markovo, 25. aprila) strogo prepovedano delati, čeprav je bil ta dan delavnik. Zato so zelo pazili, če se je kdo pregrešil. Ko je neki kmet ta dan na njivi iz pšenice pobral kamen (to je bilo že delo!), je moral za kazen soseski odriniti vedro vina.

(to je nedeljo po veliki noči), na Grabrovcu in na Radovici na martinsko nedeljo (to je v nedeljo po sv. Martinu, 11. novembra), v Dragomlji vasi in Bereči vasi na katarinsko nedeljo (nedelja po sv. Katarini, 25. novembra), na Krašnjem vrhu pa na Miklavževo (6. decembra).

Na ta glavni sestanek je že nekaj dni prej vabil mežnar (na Radovici zapovednik), ki je pri vsaki hiši oznanil, da bo ta in ta dan *sosédska ali ráčun*. Če se takrat ni zbralo dovolj članov, kljub temu da jih je mežnar klical skupaj z malim zvonom, je bil obračun premaknjen na naslednjo nedeljo.

Tudi druge sestanke je po šekutorjevem naročilu skliceval mežnar. Tako so se na primer Grabrovčani na prvem pomladanskem posvetu na velikonočni ponedeljek pogovorili o pravicah in dolžnostih vaščanov, sklenili so, da se ne sme pasti po lozah, da se ne sme hoditi ne voziti po njivah. Dogovorili so se o popravilu vaških potov, o kidanju kalov in drugih skupnih delih, o popravilih na soseski zidanici²² in podružni cerkvi, o vrstnem redu pri pogrebi in pri žegnanju (kdo bo krasil cerkev, pri kom bo obedoval duhovnik itd.).²³

Skupna dela soseske. Tudi člani drugih sosesk so se sestajali, da se pogovore o podobnih stvareh, zlasti o večjih popravilih in skupnih delih. Tako so se na Suhorju med drugim dogovorili, kdaj in kje bodo skupaj *četverili*, to je, orali s štirimi voli. Njive so bile namreč močno zgažene od živine, saj so jeseni vsa strnišča do kraja popasli.

Med taka skupna dela je sodilo tudi poletno *čiščenje kalov*, ki so jih ponekod imenovali *luže* ali *mlake*. V nekaterih kalih (skoraj vsaka vas jih je imela po dva ali tri) so zajemali vodo za pitje; v tistih z bolj umazano vodo pa so prali in v njih napajali živino. Kale so čistili navadno v največji suši, ko so se močno posušili ali pa čisto usahnili. Takrat so včasih več dni, pa tudi po cel teden, vaščani — od vsake hiše po eden — čistili kale.²⁴ Eni so vozili z živino, drugi pa so kopali in nakladali. Iz globljih kalov so morali iznašati blato s škafi.

²² Če so na Grabrovcu na novo pokrivali streho zidanice, je morala vsaka hiša dati 4 pšenične snope in 1 rženega, 4 prekljice in 12 trtic-bekovic za vezanje slame. Če hiša ni imela pšeničnih snopov, je en član moral streči krovcem, hkrati pa nabrati srobotovine za vezanje vetrnic na stranskih letvah, da veter ni načenjal strehe.

²³ Kdor se na Grabrovcu ni pokoraval odredbam soseske, so ga izključili. Doletna ga je tudi kazni, in sicer ni smel na skupnem pašincu pasti živine, niti je napajati v vaškem kalu. Da je bil prezir še večji, na veliko noč in na telovo ni smel v procesijo z nobenim vaščanom-članom soseske, sicer bi bil tudi ta v nevarnosti, da ga izključijo iz soseske.

Sploh pa so nerednežem in tistim, ki so se izogibali skupnega dela, čez leto govorili, »da ga bodo na sosedsko priprič«. Na vaškem sestanku so dobro pazili, kdaj je šel tak vaščan iz zidanice, pa so takrat naglo zaloputnili za njim težka vrata, da so ga udarila po nogah.

²⁴ V Bušnji vasi je zvečer klical mežnar od hiše do hiše: »Alo, jutri vsi na tlako, bomo kidali mlake!«



Soseske zidanice. Zgoraj: na Grabrovcu in na Radovici; v sredi: na Lokvici in v Dragomlji vasi; spodaj: v Slamni vasi in na Božakovem

Nekatere soseske so to mastno blato, ki so ga imenovali tudi *kálovino* (Boldraž, Lokvica), *mlákovino* (Bušinja vas) ali *grábnovino* (Suhor), prodajale na dražbi, in so ga potem kupci v *kapah* (pleten koš za približno pol kubika) vozili kot gnojilo na njive in na obršja vinogradov.

Nadaljnja skupna skrb soseske je bilo *popravilo potov*. Vsaka soseska je imela v svoji zidanici potrebno orodje za popravilo vaških cest in potov: krampe, svedre in bate, pa tudi smodnik za streljanje skal. Pri potih je vsaka hiša imela svoje »tale«, to je navadno dva dela poti — na Lokvici na primer dolga po kakih 40 metrov — od katerih je bil navadno en kos poti lep, drugi pa kje v bregu, kjer so vozovi in voda hitro razkopali cesto, in se je zato bilo treba bolj potruditi s popravilom. Slično so imeli urejeno tudi drugod.²⁵

Skupaj so vaščani tudi *podirali drevje* v soseskih lozah (Bereča vas, Bušinja vas, Slamna vas), *delali na soseski njivi* ali v *trtju* (Lokvica, Boldraž, Radovica, Vidošiči itd.).

Velika skrb soseske so bili tudi *pogrebi*. Zanje je skrbel predvsem mežnar, ki je zapisoval vrstni red hiš oziroma ljudi, ki so pomagali pri pogrebi. Tako je bilo na Lokvici za pogreb odraslega potrebnih 18 ljudi (štirje so skopali jamo pri Treh farah, osem je bilo nosačev, eden je nosil križ, eden laterno, štirje pa so mrtvega zagrebli). Z Božakovega in iz Vidošič je umrlega do Treh far nosilo 12 nosačev v treh izmenah, z Grabrovca celo 16 v štirih izmenah. Ponekod je bilo tudi določeno, koliko ljudi naj čuje pri mrtvem,²⁶ koliko jih naj gre po krsto itd. V novjšem času so si nekatere soseske omislile mrtvaške vozove in je tako odpadla utrudljiva nošnja.

Dohodki in stroški soseske. *Glavni dohodek* je soseska pač imela *od prodaje vina*, ki se je sčasoma nabralo v zidanici. Nekaj dohodkov je bilo tudi s prodajo lesa in poljskih pridelkov (koruza, krma), če je soseska pač imela lozo in njivo. Ponekod je nekaj vrgla tudi paša in prodaja kalovine. Denar je soseska dobila še od prikupnine in milodarov v cerkvi ali kapelici. Če je bilo kaj denarja v hranilnici, je tudi ta od časa do časa vrgel nekaj obresti.

Kadar pa so bili ti dohodki premajhni in je bil na vrsti kak večji izdatek (npr. popravilo cerkve, nabava zvona itd.), so člani soseske naredili *zlúgo*, to je: zložili so denar. Dobro so to imeli urejeno na Grabrovcu, kjer so ob taki zlugi razdelili vse vaščane v štiri premoženjske razrede. Če je na primer gospodar iz prvega razreda plačal 8 goldinarjev

²⁵ V Vidošičih so ločili občinska in mejaška pota. Občinska pota so popravljali »po talih« (delih), mejaška (to je pota na njive, v trtja ali lozo) pa vsi vaščani skupaj. Kdor svojega dela občinskega pota do določenega časa ni popravil (npr. do križevega ali do binkošti), so dali ta del na dražbo in ga popravili na njegov račun.

²⁶ Če je na Božakovem umrl moški, sta morala obvezno vso noč dva moža »čuvati mrliča«, in sicer je moral biti eden od hiše, kjer so nazadnje imeli mrtvega. Če je umrla ženska, so jo čuvale ženske.

(100 %), je plačal tisti iz drugega 6 goldinarjev (75 %), iz tretjega 4 goldinarje (50 %), iz četrtega pa 2 goldinarja (25 %).

Daljša je bila *vrsta izdatkov*, ki jih je imela posamezna soseska. Sem gredo predvsem popravila soseske zidanice in posodja, podružne cerkve oziroma kapelice in pokopališča. Za zemljišče so plačevali »štivro« (davek), od zidanic pa včasih tudi »sekuranc« (zavarovalnino). Veliko je bilo izdatkov s cerkvijo, saj obe ohranjeni soseski knjigi naštevata dolgo vrsto izdatkov od desk, žeblicev, opeke, apna in pločevine do sveč, petroleja, olja za mazanje cerkvene ure, pranja in šivanja cerkvenega perila, vrvi za zvon, popravil klečalnika, tabernaklja, laterne itd. — Iz soseske kleti so ob žeganju in večjih praznikih dobili brezplačno nekaj vina tudi klenkači in cerkvene pevke.

Soseska je plačevala tudi zaobljubljene *maše*. Teh je bilo v Drašičih 14, v Vidošičih 12, na Lokvici pa 9 (4 poljske, 4 gorske in 1 soseska). Lokviške poljske in gorske maše (to je za polje in vinske gorice) so bile navadno v kvatrnih tednih, soseska maša pa v oktobru, ko so duhovni imeli »kolenturo«, to je, ko so pobirali bero. Sedem maš je letno plačevala soseska Slamna vas, pet maš soseska Grabrovec; približno toliko, včasih kaj več ali manj, pa tudi druge soseske.

Nadalje so nekatere soseske imele stroške tudi s *krstami*, ki so jih priskrbele za umrle člane (tudi za ženske in otroke). Tako je soseska na Božakovem kupila deske-tružnice, iz katerih je potem vaški mizar v soseski hiši — tu je bila v majhnem prostoru delavnica — zbil trugo in jo prebarval. Delo je mizarju plačala soseska. Tudi v Vidošičih in Slamni vasi so vaščani zastonj dobili deske za trugo, vendar so mizarja morali plačati sami. Na Lokvici so brezplačno krsto odločili le vaškim revežem in beračem.

Veliko stroškov so imele soseske z nabavo mrtvaških vozov, podpirale pa so tudi društva (npr. gasilce, vaško godbo itd.). Po drugi svetovni vojni se je *dejavnost teh sosesk še razširila*: prispevali so za napeljavo elektrike po vasi, za obnovo gasilskih in zadružnih domov, za nakup gasilskega orodja, poljedelskih strojev itd.

Dolžnosti in plačilo mežnarja. Mežnarja so soseske volile sicer vsako leto, vendar so dostikrat dotedanjega mežnarja samo potrdile, saj so nekateri cerkovniki opravljali svojo službo tudi več desetletij skupaj. Po pravilu pa je moral mežnar na glavno sosesko oziroma račun zmerom prinesiti s seboj cerkveni ključ, da ga je izročil svojemu nasledniku, če sam ni bil več izvoljen.

Dolžnosti mežnarja so bile predvsem zvonjenje, navijanje ure, čiščenje cerkve, pobiranje milodarov v cerkvi, pranje cerkvenega perila. Če si je bolnik zaželel duhovna, je moral ponj na faro, skrbel je za vrstni red pri pogrebih, hkrati pa je bil vaški obveščevalec. Zlasti vsakodnevno zvonjenje mu je vzelo precej časa, saj je moral poleti zvoniti že ob štirih zjutraj ali še prej (k dani), nato ob sedmih (sedmo uro), opoldne, v mraku (zdravomarijo) in še pred spanjem (k Florijanu). Ob sobotah,

v nedeljo zjutraj in o praznikih je moral klenkati, in če je kdo umrl, je zvonil z malim zvonom smrtno uro, nato pa še trikrat dnevno »po tri štuke«. Z malim zvonom je tudi klical ljudi na delo.

Za vse to je mežnar od vsake hiše prejemal *plačilo v žitu*, ponekod pa tudi v *vinu*. Na splošno mu je vsaka hiša odrinila pol mernika koruze (15 do 20 l), na Krivoškem vrhu celo mernik koruze in 5 litrov pšenice. Na Grabrovcu in Lokvici je dobil pri vsaki hiši še tri oziroma štiri litre mošta. To bero pa je pobiral mežnar sam; koruzo okoli treh kraljev (med 5. in 15. januarjem), mošt pa pred Martinjem. Ko je na veliko soboto raznašal po hišah žegnani ogenj, je dobil od gospodinj po dve jajci ali pa »žegnanski groš«.²⁷

Tiste vasi, ki niso imele podružne cerkve (Bereča vas, Dragomlja vas) niso volile mežnarja, pač pa so imele le skupnega »totengrobarja«, ki je skrbel samo za izkop jame na pokopališču in za zvonjenje. Za to dvoje pa je od vsake hiše dobil po 8 litrov koruze.

Čisto po svoje so to zadevo rešili na Radovici. Ker so tu imeli farno cerkev, je bila soseska od cerkve ločena. Mežnarja in dva cerkvena ključarja so volili vsi župljani na novo leto v farovžu. Radoviška soseska, to je lastniki štirinpetdesetink, pa so na martinje izvolili *dva šekutorja*, obenem pa je bila ta dan dražba za *vasnega oskrbnika* pa še za *zapovednika*. Šekutorja sta odgovarjala samo za vino, za vse drugo pa vasni oskrbnik. Ta je skrbel za snago pri vaškem studentcu, za morebitno popravilo črpalke, in ob suši je delil vodo na obroke. Skrbel je tudi za kidanje kalov, za vaško kapelico in za »evangelij« (to je za oltar in kapelico iz vejevja) pri telovski procesiji. — Delo zapovednika pa je bilo obveščanje vaščanov in skrb za pogrebe.

Službo vasnega oskrbnika in službo zapovednika so izklicevali na javni dražbi; dobil pa jo je tisti, ki je bil pripravljen to delo opravljati za najnižjo plačo. Oba so volili in plačevali vsi vaščani, zato delo teh dveh šekutorjev.

Dolžnosti šekutorja (cekmeštra). Po izvolitvi oziroma potrditvi mežnarja na glavnem sestanku soseske so volili še dva ali tri šekutorje oziroma cekmeštre. Oba dotedanja šekutorja sta morala prnesti na sestanek ključke od zidanice pa tudi obračunsko knjigo in denar. Pri volitvah so pazili, da je bil tisti, ki so ga predlagali za novega šekutorja, trden gospodar, pošten, pameten; zadnje čase pa je moral znati vsaj malo pisati in računati, da je lahko zapisoval dolg v denarju. Bili so šekutorji, ki so svojo službo opravljali nepretrgoma dolga leta, pa tudi taki, ki so se menjavali vsako leto. Dostikrat so koga prosili, naj še obdrži šekutorstvo, čeprav mu je ta posel, kot smo videli, jemal precej časa. Če pa so starega šekutorja le razrešili službe, je moral ponekod dati za

²⁷ »Žegnanski groš« (= 5 krajcarjev) so na Grabrovcu dali tudi duhovnu, ki je na veliko soboto popoldne blagoslovil velikonočne jedi. Ker je podružna cerkev kilometer daleč iz vasi, je bil žegen jedi v soseski zidnici.

pijačo. Tako je na Grabrovcu razrešen cegmešter dal za kebel vina (12 litrov), »ker se je rešil zla«, novi cegmešter pa prav tako za kebel vina, »ker si je zlo nakopal, obenem pa tudi čast«.

Glavno delo šekutorjev je bilo pač posojanje in pobiranje vina in žita, sicer pa so nadzorovali delo mežnarjev, vodili skupna dela in sploh skrbeli za red in napredek vasi.

Šekutorjem so bile ponekod za njihovo delo priznane tudi *nekater*e *ugodnosti ali olajšave*. Tako si je v Bojanji vasi vsak od obeh šekutorjev lahko izposodil 30 firklov (kasneje 30 litrov) vina, ne da bi jima bilo treba plačati pudrščino. Čežmešter v Bereči vasi si je na enak način lahko izposodil 50 firklov, na Radovici pa celo 100 firklov vina. Skromnejši so bili na Boldražu, kjer so šekutorju dovolili, da je brezplačno izpil 5 firklov (litrov) vina. Na Božakovem šekutorjem ni bilo treba dati jeseni 10 litrov članarine in tudi podržije od izpitega vina niso plačali. Drugod šekutorji niso bili oproščeni pudrščine, pač pa sta šekutorja, kadar sta komu izposojala vino, lahko brezplačno izpila svoj polič oziroma maseljc vina (Bušinja vas, Drašiči, Vidošiči). V soseskah, ki so izposojale denar, so si šekutorji za svoje potrebe lahko brez obresti izposodili soseski denar. Vendar so morali dolg vrniti do glavnega sestanka soseske, da so bili računi čisti.

Spričo izgubljenega časa, poti, dela in jeze, ki jo je včasih šekutor imel s sosesko, so bile to razmeroma skromne ugodnosti. Šekutarstvo je bilo torej v glavnem le častna služba.

Glavni sestanek soseske. Glavni sestanek soseske (sosedska ali račun) je bil navadno *na domu starejšega šekutorja*, zlasti če je bilo to pozimi in je bilo v soseski zidanici premrzlo. Če je imela soseska v zidanici sobo, je bil sestanek seveda tam, na Božakovem pa so se dolga desetletja zbirali kar v šoli.

Na šekutorjevem domu so pred sestankom iz hiše odstranili postelje, tla poribali, potem pa prinesli notri mize, klopi in stole. Kot je bilo že povedano, se je sosedske udeležil iz vsake hiše po eden. Navadno gospodar, če tega ni bilo, pa gospodinja, najstarejši sin ali kak drug zastopnik hiše.

Na sestanku so najprej ugotovili, kdo še ni vrnil ali plačal pudrščine in vrnil dolga. Pregledali so dohodke in izdatke, se pogovorili o tekočih zadevah, potrdili morebitni sprejem novih članov, nato pa izvolili mežnarja in za njim še dva ali tri šekutorje.

Po volitvah je bila *vin*ska *pokušnja*. Običajno sta šekutorja na račun soseske prinesla iz kleti vina in so potem skupaj pili. Na Božakovem je bilo določeno za člana pol firkla (litra) vina, ki ga je ta lahko odnesel tudi domov, če ga ni hotel popiti v zidanici. Na Boldražu in na Dobravičah je zadnje čase dobil vsak član liter vina, na Radovici pa dva litra. Prigrizek si je vsak prinesel od doma, če je že hotel kaj jesti. V Vidošičih so navadno ta dan zapili vedro vina, ki ga je dal v sosesko novi prikupljenec. (Od tega izpitega vina je moral prikupljenec jeseni odriniti še pol

vedra podržije, tako da ga je prikupnina veljala pravzaprav poldrugo vedro mošta). Če tisto leto ni bilo nobenega prikupljenca, je smel vsak član na račun soseske izpiti polič vina. Na Krivoškem vrhu je baje ta dan vsak spil v hramu pijače, kolikor jo je hotel, dobil pa je še pol hleba kruha. V Bereči vasi so navadno izpili po 4 keble (60 l) vina in tudi drugod ta dan s pijačo niso preveč štedili. Izjema je bila Bojanja vas, kjer člani niso dobili vina zastonj, ampak ga je vsak pil na svoj rovaš.

V nekaterih vaseh (Dragomlja vas, Bereča vas) so na račun soseske imeli tudi *vasno večerjo* ali *pojedino*. Od vsake hiše se je lahko večerje udeležil en član; samo cekmešter, pri katerem so se zbrali, je imel pravico, da je bila na večerji vsa njegova družina. Za vsakega člana je bil v Dragomlji vasi določen funt (kasneje pol kile) govejega mesa. Skuhali so juho z rezanci; vsak je dobil še četrt hleba kruha, piti pa, kolikor je hotel. Posamezni gospodarji so si prinesli še v robec zavit kak priboljšek (svinjsko meso, klobaso, želodec, smetanovo potico, prosto pogačo itd.). Na Dobravica so za člane soseske spekli hlebkčke belega kruha, vendar samo za tiste, ki so v sosesko prispevali pšenico.

Pri jedi so se člani pogovorili o vsem, kar jih je veselilo, težilo ali peklo in si izočitali napake in nepravilnosti, če je bilo potrebno. Ko jih je razgrelo vino, je zavoljo očitkov in zmerjanja včasih prišlo do prepira in celo do tepeža.²⁸

Soseske zidanice danes. Od spredaj naštetih sedemnajstih zidanicah, ki so delale v okolici Metlike, jih je pet zamrlo že pred prvo svetovno vojno (Vidošiči, Krivoški vrh, Dobravice, Dragomlja vas in Suhor). V Vidošičih je soseski his prenehal delati okoli 1890, ko je trtna uš uničila vinograde. Ponovno »vinsko zlugó« so naredili leta 1924, vendar je že tri leta kasneje poslovanje v hisu prenehalo. Druge zidanice so se ohranile do zadnje svetovne vojne, ko so zaradi negotovosti in sovražnih napadov skoraj vse prenehale delati. Tako so si člani soseske v Bojanji vasi poleti 1942, malo preden so Italijani skoraj vso vas požgali, razdelili sosesko vino in ga je vsak član prejel okoli 100 litrov. Drugod so se zaloge vina v soseskih zidanicah močno zmanjšale in tudi usahnile, saj so vaščani dali precej vina za partizansko vojsko.

Po zadnji vojni je vrsta teh zidanic svoje delo spet obnovila. Povsod so uvedli za poslovanje knjige. Ker pa so se ljudje šekutorskega dela včasih branili, so ponekod (Grabrovec, Boldraž) določili vrstni red šekutorjev kar po hišnih številkah. Vsako leto vodita vaško zidnico dva gospodarja, ki ju naslednje leto zamenjata gospodarja naslednjih dveh hišnih številk.

²⁸ V poslednjem času se po »računu« dostikrat razvije prava veselica, na katero prihaja zmerom več žena, deklet in fantov, zlasti tistih, ki so delali pri popravilu vaških potov. V Bereči vasi so po drugi svetovni vojni »sosedsko« predstavili s katarinske nedelje na zadnji dan starega leta in se tako po obračunu in volitvah čežmeštrov v zidnici razvije pravo silvestrovanje, združeno s harmoniko in plesom.

Vaške zidanice in zemlja (kolikor je ni pripadlo cerkvenim podružnicam) je po vojni postala last splošnega ljudskega premoženja oziroma vaške skupnosti. Ponekod so vaške zidanice prevzela v upravo gasilska društva.

Skoraj povsod so po vojni vaščani morali narediti »vinsko zlugo«, da so si spet osnovali vinski fond. Tudi dandanes povsod posojajo na poldrugo. Včasih napravijo vaško veselico, da spravijo več vina v promet.

Danes delajo soseske oziroma vaške (vasne) zidanice v Bereči vasi, na Boldražu, v Bušinji vasi, Drašičih, na Grabrovcu, Lokvici, Radovici, Slamni vasi in na Suhorju. Pred leti so jo na novo osnovali tudi v Križevski vasi.

Podružne cerkve so danes izločene iz te vaške skupnosti in se vzdržujejo iz darov vernikov. Tudi kali so večinoma že zasuti, ker so mnoge teh vasi v zadnjih letih dobile vodovod. Vendar kale ponekod še čistijo. Pač pa soseske vzdržujejo vaška pota, in za denar, ki ga dobe za iztrženo vino, kupujejo za potrebe vasi razne kmetijske stroje, tako čistilnik za žito, sejalnik, mlin za sadje, kotel za žganjekuho, trugo za šopanje prašičev, tehtnico itd. Na Lokvici so pred leti kupili nov pogrebni voz, drugod so si nabavili mrtvaški oder. Precej denarja pa gre za elektrifikacijo vasi, za vodovod, za gradnjo in popravila gasilskih domov in za gasilsko opremo. V Drašičih podpirajo tudi domačo godbo.

Tako vidimo, da stare soseske zidanice, ki so že stoletja služile in koristile vaškim skupnostim, tudi v novem času uspešno opravljajo svojo nalogo. Ne le da so zaživele predvojne zidanice; oživljajo jih tudi tam, kjer so že pred desetletji zamrle (Suhor) ali pa jih celo na novo ustanavljajo (Križevska vas).

Summary

WINE-CELLARS OWNED BY GROUPS OF NEIGHBOURS FROM THE EASTERN PART OF THE BELA KRAJINA REGION

The author discusses the so-called »zidanice« (pl.; sg.: zidanica), small simple huts built usually of stone and situated within vineyards which serve mainly as wine-cellars. In the region of Bela Krajina, in the extreme southeastern part of Slovenia, this kind of wine-cellars that are owned by the community of neighbours have been preserved down to the present days. They serve as a place where wine and grain can be borrowed from. In all probability go these wine-cellars back to the XVIIth century; originally they were put up close to the dependent churches. The members of such neighbourhoods, which consisted usually of all farm owners in the village, selected among themselves two men, the so-called šekutorji or cekmeštri, who took care of the community wine-cellar as well as of all the common property in the village (forest, field, vineyards, meadows, common, Karstic watering places for animals). In the autumn, during the vintage-time, these two men collected the cider or the wine which afterwards, during the year, they lent to the villagers. The borrowed wine was measured with »firtels«, i.e., quarts which contained 1,41 liters. In the autumn the borrowers had to give back the cider or the wine plus 50 % of

interests, that is, for every ten firkels of wine the borrower had to return in the autumn 15 firkels of drink. From time to time they sold the wine collected in the way here described and used the money thus obtained for the repair of the community wine-cellar, of the church or of the graveyard, for the reconstruction of village roads, for the purchase of various tools, agricultural machines, boards for making of coffins, for an eventual purchase of a hearse, etc. The neighbourhood had also had income from the wood sold out of the forest by the whole neighbourhood, from the selling of hay, from grazing of cattle, etc. These economically closely knit neighbourhoods do in some villages exist even to-day, with the only difference that the administration of wine-cellars, the collection and the lending of wine are now entrusted to the members of the local fire-brigade who among themselves select the two men who administer the common property in the village.

The author discusses these neighbourhood wine-cellars from the eastern part of the Bela Krajina region, i.e., from the surroundings of the town of Metlika, where he could find in a comparatively small territory 17 such stone-built wine-cellars or wooden huts. Occasionally even several villages can be found combined into such a neighbourhood. When a person comes from another region and wishes to settle down in such a community and become its member, he is obliged first to pay an admission fee which is given either in wine or in money. The author gives a detailed description of vessels used in these wine-cellars, he speaks about the men called *šekutorji* or *cekmeštri*, about their rights and duties, about wooden bars on which these two men score the number of the borrowed firkels of wine; he speaks about the ways how wine, grain, or money were borrowed and returned. Furthermore, he describes the yearly meeting of the neighbourhood, the community work done by the whole neighbourhood (the work in forests, in fields, the reconstruction of roads, etc.), he speaks about the income and the expenditures of the neighbourhood, the duties of the sexton and his payment, whose work, mostly the care of burials, came also under the control of the neighbourhood. Finally he discusses the election of *šekutorji* and of the sexton, the village feast or the testing of wine on the day of these elections. At the end he gives a survey of those wine-cellars which have preserved the above enumerated functions down to the present day.